

seoske naseobine i prirodna okolina

vlado puljiz

pravni fakultet
sveučilišta u zagrebu,
zagreb,
hrvatska-jugoslavija

primljeno listopada 1990.

Autor govori o tri etape u razvoju odnosa seoskih naseobina i prirodne okoline.

U prvom etapi selo je uronjeno u svoju prirodnu okolinu, s njom je sraslo, živi u njenom ritmu i oslanja se na njene resurse. Doduše, taj odnos sela i prirode je dinamičan i stalno se mijenja ovisno o broju stanovnika, načinu proizvodnje i drugim faktorima.

U drugom etapi industrijski grad zadobiva dominaciju nad selom, dakle i prirodom. Grad se tada javlja kao »osvajачka civilizacija«, a odnos prema prirodi i selu odražava vrijednosnu nadmoć industrije.

U trećem etapi dolazi do uravnoteženja odnosa, do nastanka naseljskog tkiva i revalorizacije prirodnog ambijenta. Uostalom, ekološka svijest se širi i u selu, što na posredan način indiciraju ekološki konflikti koji su preneseni i u seosku sredinu.

→ U stvari može se govoriti o tri etape u razvoju odnosa seoskih naseobina i prirodne okoline.

1. selo uronjeno u prirodnu okolinu.

Riječ je o etapi autarkičnih, zatvorenih seoskih sredina okrenutih samima sebi i neposredno okružujućoj prirodi. Seoska su naselja praktično srasla s prirodom, ona žive u njenom ritmu, kako to lijepo pokazuje Lefebvre, traže resurse za preživljavanje u »svojoj« prirodi, ona su njen dio. Ako ljude više ne drži za ruku kao u prvobitnoj zajednici, priroda im daje svoje okrilje. Priroda posredno determinira broj stanovnika, proizvodne tehnike, način života. Jedan dio prirode koju su ljudi priredili za sebe M. Sorre naziva »ekumenom«. (M. Sorre, 1976). No ekumenu je trebalo održavati, reproducirati, jer je ona stalno ugrožena od divlje prirode. Postoji prijeteaća šuma od koje se sedentarni seljak morao stalno braniti, ali postoji i domaća šuma u kojoj seljak uzima drvenu građu i ogrijev, skuplja lišće i hrani stoku.

Odnos ljudi, njihovih naseobina i prirode nije bio trajno zadat, nego je bio u stalnim promjenama. Podsjetimo se stalne borbe između »agera« i »silvae«, koja je karakterizirala odnos seljaka i prirode sve vrijeme do prevlasti industrijskog društva. Taj odnos u bitnome bio je određen sistemom kultura, načinom obrade zemljišta, brojem ljudi koji na njemu žive. Da se globalna ravnoteža postepeno remetila na štetu prirode govore nam ne tako davni zapisi o nepreglednim slavonskim šumama (Kozarac) ili neprohodnoj divljini Šumadije iz 18. stoljeća (Montegi, Lamartine) u kojoj su, šćućurena, živjela mala seoca u ovisnosti o

onome što je pružala priroda. Uostalom, u staroj Srbiji godine su se dijelile na žitorodne i žirorodne. Jedne je obilježavao dobar plod njive, a druge bogat plod šume. (T. Đordjević, 1924).

Globalni poremećaj između ljudske naseobine i prirode izgleda da se u staro doba desio na Mediteranu, zahvaljujući ekspanzivnosti tamošnjih civilizacija, koje su se smjenjivale u dominaciji. Mnogi historičari, pristaše Braudelove škole »povijesti dugog trajanja«, upozorit će na brodograditeljstvo kao uzrok pustošenja mediteranskih šuma, čije opise nalazimo još kod Homera. I zaista su zapanjujući podaci o tome koliko je trebalo posjeći drveća da bi se sagradio jedan ratni brod u staro doba. U Muzeju mornarice u Parizu 1985. godine zabilježio sam podatak prema kojem je za izgradnju ratnog broda sa 74 topa trebalo posjeći 2.800 stoljetnih hrastova. Problem je u tome što se samo mali, najčvršći dio hrasta ugrađivao u brod. Mendras upozorava da se i šiljati gotski stil u graditeljstvu dijelom može vezati uz nestašicu građevnog drvnog materijala, za kojim su po preostalim šumama tragali francuski graditelji (H. Mendras, 1986).

Mediteranska će civilizacija ostaviti velikog traga u prirodi kao rezultat svoje grozničave borbe za svaku stopu plodnog zemljišta. Odatle su proizašle čudesne terase, kamene posude plodnog tla, koje govore o gigantskoj borbi za preživljavanje u ogoljeloj prirodi, koja se sastojala od dva za život jednako važna elementa: mora i kopna.

2. gradska dominacija nad selom i prirodom.

Industrijska revolucija kao početak industrijskog društva donosi preokret u međusobnim odnosima ljudskih naseobina, kao i u njihovu odnosu prema prirodi. Upućeniji poznavaoći ekonomske i socijalne historije (kao A. Laribé, M. Bloch) upozoravaju da je uvjete za prvu industrijsku revoluciju stvorila agrarna revolucija, koju je obilježila pojava novih kultura iz Amerike (kukuruz, krumpir, djetelina, duhan), prelazak na kontinuiranu obradu zemljišta te integracija ratarstva i stočarstva. To je povećalo proizvodnju hrane, omogućilo porast broja stanovnika, njihov prelazak u grad, a demografski je pritisak bio plodonosan za nastanak novih alatki i proizvodnih tehnika. (Augé-Laribé, 1955). Tako nastaje industrijska civilizacija, koja donosi duh ekspanzije i rasta, ukratko riječ je o »osvajачkoj civilizaciji«, kako ju naziva H. Labrousse. Kako grad dobiva ekonomsku nadmoć nad selom, dolazi do hijerarhizacije ljudskih naseobina, u kojoj one seoske dobivaju manje važnu ulogu. Slično se može reći i za prirodu koja je opkoljavala seoske naseobine. Grad s jedne strane privlači ljude i dobra (implozija grada u smislu kako o njoj govori L. Mumford), a s druge strane vrši njihovu redistribuciju. Priroda postaje proizvodni resurs nad kojim industrijski čovjek gospodari prema svome nahođenju. Kako kaže Packard, čovjek industrijske civilizacije rukovodi se motom: želi, potroši, uništi. Priroda, dakle, gubi ambijentalne karakteristike u koje su ljudi duboko ukorijenjeni. Shvatio je to i indijanski poglavica iz Seatlea kada u pismu bijelom poglavici u Washingtonu objašnjava razlike u njihovom poimanju prirode.

Ako je, dakle, industrijski grad, sa svim drugim svojim dimenzijama, postao centar materijalne i duhovne proizvodnje i njen raspoređivač u prostoru, onda cijela naseljska organizacija biva tome prilagođena. Naime, dešava se posve mašnja marginalizacija svega seoskog, a pri tome i tradicionalnih seoskih vrijednosti. U selu žive siromašni, stari, nesposobni, tamo se održava preživjeli način života, a sve to do onog trenutka kada ogromna gradska mašinerija sve ne prevlada, preradi i ne rasporedi unutar nove organizacije društva.

3. kompleksno naseljsko tkivo i revalorizacija prirode.

Kada je grad konačno izveo veliku prostornu preraspodjelu stanovništva i dobara pokazala se teško održivom koncentrirana naseljenost. Imploziju počinje

zamijenjivati urbana eksplozija. Rasprsnula se gradska kamena posuda, kako napisu Mumford (L. Mumford, 1968). Sve vrste komunikacija koje se razvijaju, naročito u drugoj polovini 20. stoljeća, omogućavaju stvaranje kompleksnog naseljskog tkiva, međusobno gusto povezanog, sa središtima iz kojih pulsira život, ali koja nemaju ranije opisanu gradsku dominaciju. Nedaće industrijsko-urbane civilizacije najviše dolaze do izražaja u najvećim gradovima i stanovništvo iz njih pomalo bježi u manja naselja, koja, pored ostalog, pružaju neke ranije napuštene, a sada ponovno otkrivene vrijednosti, kao što su miran život u kontaktu s prirodom. Priroda postaje najvredniji resurs, ne kao izvor dobara, nego kao nenadomjestivi okvir življenja. Svijest o globalnim poremećajima (ozonska rupa) ili opasnost od katastrofa koje je čovjek uzrokovao (Černobil), učvršćuju novi odnos prema prirodi. Seoska područja, marginalizirana u doba divljeg, ekspanzivnog industrijalizma, bivaju revalorizirana uslijed nove tražnje za prirodom koja pristiže iz gradova. U zapadnim zemljama stanovnici napuštaju velike i dolaze u male gradove i sela. (B. McNamara, 1982). Stoga treba povjerovati da se nalazimo pred novom globalnom raspodjelom u kojoj će seosko odnosno prirodno imati zasluženo mjesto unutar neotehničke i prirodne civilizacije. Uostalom, jedan od najsnažnijih postmodernih pokreta, koji spada u »nove energije« društva, jeste upravo ekološki pokret. Možda je kod ekologista riječ o naivnoj konstrukciji i potcjenjivanju starih industrijskih koncepata i vrijednosti, no mnogo indikatora govori da se radi o promjenama mnogo dubljim nego što se to nama u prvih mah čini.

naše selo i kriza društva.

Nakon ovih uopćenih razmišljanja, vrijedilo bi iznijeti neka zapažanja o mjestu i ulozi našeg sela u krizi jugoslavenskog društva, pa u tom kontekstu obratiti pažnju i na ekološku komponentu. U više navrata ustvrdili smo da je u nas sada krizom najviše ugrožen grad i njegova industrijska baza. Organizacija grada, uostalom kao i cijelog društva, počivala je u nas na društvenoj privredi koja se sada raspada. Mnogi će stanovnici bez dovoljno rada i životnih izvora ponovno potražiti svoja seoska polazišta. Utoliko će selo odigrati ulogu stabilizatora, prigušivača krize. No grad ima i jednu drugu, mnogo opasniju tendenciju – da svoje ekološke probleme eksportira u seosku okolinu, pri tome bespoštedno uništavajući zemljište, šume, vode. Indikativno je da se u posljednje vrijeme množe konflikti oko korištenja prirodnih resursa između sela i gradova ili pak između samih sela. Kao da i u selima narasta zaspala ekološka svijest, pa se budi njihov otpor gradskom posezanju u prirodu. Nema sumnje da se najžešći konflikti javljaju oko nuklearnih centrala, odlaganja gradskog otpada, korištenja vode, šuma, rudnih bogatstava, potapanja zemljišta, zagađivanja vodotokova. Ponekad ti konflikti na površini dobivaju druge, uglavnom političke konotacije (primjer su Vevčani, Moševac). Međutim, njihovo pažljivije analiziranje dovelo bi do zaključka da je u pozadini borba za prirodu kao ambijent življenja, za prirodne resurse koje više nitko ne želi prepustiti višim društvenim silama koje ih koriste za nove nejasne globalne ciljeve. Svijest o vrijednosti prirodne okoline već se ukorijenila među seoskim stanovništvom pa će autori svakog razvojnog koncepta, kao njegovi aplikatori o tome ubuduće morati voditi računa.

literatura

1. Augé-Laribé: *La révolution agricole*, Paris: A. Michel, 1955.
2. T. Dordević: *Iz Srbije Kneza Miloša*, Beograd: G.Kon, 1924.
3. B. McNamara: *Trendovi promjena u seoskim područjima zapadnih zemalja*, *Sociologija sela*, 75-76/1982, str. 67-80
4. H. Mendras: *Seljačka društva*, Zagreb: Globus, 1986.
5. L. Mumford: *Grad u historiji*, Zagreb: Naprijed, 1968.
6. M. Sorre: *Les fondements de la géographie humaine*, Paris: A. Collin, 1947-52.

Vlado Puljiz

Rural settlements and the natural environment**Summary**

According to the author, there were three stages in the relationship between the village and the natural environment.

In the first stage the village was immersed in its natural environment, merged with it, lived in its rhythm and depended on its resources. That village—nature relationship was a dynamic one and constantly changed depending on number of inhabitants, manner of production and other factors.

In the second stage the industrial city become dominant over the village, and thus over nature, as well. The city appeared as a "conquering civilization" and the attitude towards nature and the village reflected the values superiority of industry.

In the third stage relations balanced out and the natural environment was revalued. Ecological consciousness spread to the village, as well, as can indirectly be seen from the fact that ecological conflict has also been transferred into the rural environment.

Крестьянские поселения и природная среда**Резюме**

Автором обследованы три этапа в развитии отношений крестьянских поселений к природной среде.

На первом этапе развития, село глубоко погружено в природную среду, является ее неотъемлемой частью, живет в ее установленном ритме и рассчитывает на ее ресурсы. Тем не менее, в отношениях между селом и природой отмечается определенная динамика и постоянные изменения и зависимости от численности населения, способа производства и других факторов.

На втором этапе, промышленный город начинает доминировать над селом, другими словами и над природой. Город тогда становится »завоевательной цивилизацией«, а в отношении к природе и к селу отражается ценностное преобладание промышленности.

На третьем этапе развития достигается равновесие в отношениях, отделение ткани поселений и ревалоризация природной среды. Кроме того, экологическая совесть распространяется и на село, в результате чего косвенным способом назначаются экологические конфликты которые перенесены и в сельскую местность.